

קטניות

What's wrong with a plate of rice?

גמ' פסחים לה.

וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת דתניא רבי יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ

רמב"ם הל' חמץ ומצה ה"א

אין אסור משום חמץ בפסח אלא חמשת מיני דגן בלבד והם שני מיני חטים שהן החטה והכוסמת ושלושת מיני השעורים שהן השעורה ושכולת שועל והשיפון אבל הקטניות כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן אין בהן משום חמץ אלא אפילו לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסוהו בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמיץ הרי זה מותר באכילה שאין זה חמוץ אלא סרחון:

ספר מצוות קטן, הגהות רבינו פרץ מצוה רכב

ועל הקטניות כגון פוי"ש ופול"ש ורי"ש ועדשים וכיוצא בהם רבותינו נוהגים בהם איסור שלא לאוכלם בפסח כלל, וכן נראה כמדומ' ששמעתי על הפול' שלא לבשל' בפסח כי אם במים רותחים מתחלת נתינתן בקדרה, וגדולים נוהגים בהם היתר, ומורי רבינו יחיאל היה נוהג לאכול בפסח פול הלבן שקורין פוי"ש וגם היה אומר כן בשם גדולים, ומביא ראיה דאפילו באורז דחשיב ליה רבי יוחנן בן נורי מין דגן לגבי חימוץ, קאמר תלמודא לית דחש לה להא דרבי יוחנן מיהו קשה הדבר מאד להתיר דבר שנוהגין בו העולם איסור מימי חכמים הקדמונים דמסתמא לא נהגו בו איסור מחמת חימוץ עצמו דלא טעו בדבר שהתינוקות של בית רבן שלמדו ההלכה יודעין דאיכא בהדיא בפסחים דאין בא לידי חימוץ כ"א מה' המינין, ולכך נראה לקיים המנהג ולאסור כל קטנית בפסח, ולא מחמת חימוץ עצמו כי טעות הוא לומר כן אלא מטעם גזירה הוא דכיון דקטנית מעשה קדרה הוא, ודגן נמי מעשה קדרה הוא כדאיסא אי הוי שרינן קטנית אולי אתי לאיחלופי ולהתיר דייסא, כיון דאידי ואידי מעשה קדרה הוא, וגם מידי דמידגן הוא כמו חמשת המינים, כדאיאת בפרק השוכר את הפועלים דקרי לקטנית מידי דמידגן וגם יש מקומות שרגילים לעשות מהם פת כמו מחמשת המינים ולכך אתי לאיחלופי לאותן שאינן בני תורה ולא דמי למיני ירקות כגון כרוב וכרשין וכיוצא בהן דהנהו לא דמי כלל לדגן ולא אתי לאיחלופי ומנהג הגון הוא לזוהר מכל קטנית כדפרי', ואפילו מחרדל משום דהוי מידי דמידגן, אף על גב דתלמודא שרי אורז זהו דוקא בימיהם שהיו כולם בקיאים בהלכות איסור והיתר, אבל עכשיו בדורות אחרונות ודאי יש לגזור כדפרי', וגם זה הטעם פירש רבינו סעדיה גאון גבי דין יולדת שחילק בין דורות הראשונים לדורות אחרונים, ואפילו ליתנם במים רותחין מתחלה יש לאסור דילמא אתי לאחלופי לתתן במים קרים.

בית יוסף או"ח תנ"ג

אלו דברים שיוצאין בהם ידי חובת מצה בחטים ובשעורים וכו'. משנה בפרק כל שעה (לה.) ובגמרא הני אין אורז ודוחן לא מנא הני מילי אמר ריש לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל אמר קרא (דברים טז ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו במצה יצאו אלו שאינם באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון ופירש רש"י אורז ודוחן. אין עושין חמץ ואם מחמיצין אותם מסריחין: ואיתא תו בגמרא מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ובפרק ערבי פסחים (קיד.) תנן הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין ובגמרא (שם:) מאי שני תבשילין אמר רב הונא סילקא וארוזא אמר רב אשי שמע מינה מדרב הונא לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי דאמר (ברכות לז.) אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח ופירש רש"י שמע מינה. מדקאמר רב הונא דמבשלין אורז בפסח ולא חייש לחימוץ לית דחש להא דרבי יוחנן בן נורי:

ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות וכו' וחומרא יתירה היא זו. גם רבינו ירוחם (נ"ה ח"ג מא.) כתב אותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושל בפסח מנהג שטות הוא זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם ולא ידעתי למה עכ"ל:

ובהגהות מיימוניות פרק ה' (ה"א דפו' קושטא) כתב בשם סמ"ק (סי' רכב עמ' רלא הגהות הר"ף אות יב) על הקטניות כגון פולים ועדשים יש נוהגים איסור לאכלם בפסח וכן הר"ר שמואל מאוירא אבל הר"ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם היתר וקשה מאד הדבר להתיר כיון שאחרים נהגו בהם איסור (עי' פסחים נ:.) ונראה שלא נהגו בו איסור משום חימוץ דלא טעו אינשי בזה דתינוקות של בית רבן יודעין אותו דבפירוש אמרינן בגמרא (לה.) דאינו בא לידי חימוץ אלא חמשה מינים בלבד אלא אסרום משום דדגן מעשה קדרה וקטנית מעשה קדרה גזירה הא אטו הא וגם יש מקומות שעושין פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדייסא שהוא מעשה קדרה אבל מיני ירקות דלא דמי לדגן כלל לא אתי לאיחלופי וגם פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה והחדל כמו כן יש לאסרו בפסח משום שהוא מידי דמידגן (עי' נדרים נה.) אף על גב דבימיהם היה מותר מכל מקום עתה יש להחמיר בדורות הללו שאינם בקיאים כל כך באיסור והיתר כדורות הראשונים כדפירש רב סעדיה גאון עכ"ל וגם המרדכי כתב בפרק כל שעה (סי' תקפח) כל זה בשם סמ"ק (שם) ולית דחש לדברים הללו זולתי האשכנזים:

דרכי משה שם

ואנו בני האשכנזים נוהגים להחמיר

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות מאכלות אסורות בפסח

זמן קטנית כל מינהן, אמר מהר"ש דגזרינן שלא לבשולן בפסח אף על פי שלא מחמיצין כי אם חמשת המינים, הטון, ושעורה, כוסמין, שיבולת שועל, ושיפון, מכל מקום נזרו כל מיני קטנית אטו המה. ואל יאמר אדם כיון שאין אסור מדאורייתא אין לחוש, דכל דגזרו רבנן העובר עליו חייב מיתה ועובר על לא תסור מן הדבר אשר יורוך. וגם אין לומר מנהג כאן להתיר מנהג טעות הוא, דדוקא על דבר היתר גמור ויש מקומות שנוהגין בו איסור על זה יכול לומר בבאן מנהג היתר הוא. וגם זאת דוקא ע"י חכם הגון ותיק וחסיד שיוכל לידע תוכן הענין. אבל דבר שפשוט איסורו ובא להתירו מכת מנהג שם, יסבר פי דוברי שקר. וגם אם תולה בחכם, שוא ושקר דבר הנביא ההוא, ואילו היה החכם שם, היה משיב הבדאות והשוא ומדות על פניו.

תרומת הדשן סימן קיג

שאלה: תבואה של מיני קטנית שאינה מחמשת המינים שנפל עליה מים, וקרוב לודאי הוא שנתחמצה, שרי להשהות בפסח או לאו?

תשובה: יראה דשרי. וכן השיב לי אחד מהגדולים בתשובה אחת וכתב טעם לדבריו, משום דרבינו יחיאל וחביריו מתירין אפי' באכילה, אינהו אכלי ואנו לא משהינן. וכן דרש נמי אחד מהגדולים חבירו, דמותר לשהות אותו חרדל שמערבין אותו בתירוש מבושל וכובשים בו אגסים. ואף על גב דבסמ"ק אסר החרדל באכילה כמו שבר /צ"ל שאר/ מיני קטנית, וכה"ג שהוא מעורב וכבוש בתירוש ודאי נתחמץ, דא"א שלא נתערב בו מעט מים, ואז מחמיצין לכ"ע, ואפ"ה התיר להשהות הואיל ואינו מה' המינים הבאים לידי חימוץ. ולא חיישינן למראית העין פן יטעו מדגן זה לדגן ה' מינים. או איכא למיחש דילמא איערב בהנהו קטנית מה' המינים, דכל הני חששות לא חיישינן אלא לאסור באכילה אבל לא לשהות. ונראה ג"כ דמותר ליהנות באותו תבואה בפסח, כגון ע"י הדלקה משמן זרע ושומשמן וזרע קנבוס. אף על פי שרגילים שלותתים אותם זרעונים במים קודם שעושים מהם שמנים, וא"כ קרוב לודאי שנתחמצו. אפ"ה שרי דאיסור הנאה נמי אינם /אינה/ אלא בלאו, כמו ההשאה כדמוכח בתוס' פ' כל שעה /פסחים מג ע"א ד"ה ונותנו/. ונראה להביא ראייה להתיר בהנאה, מהא דפ' אלו עוברין דשאר דרבי מאיר לרבי יודא נותנו לפני כלבו. ופ' שם בתוס' דמ"מ אסור באכילה. אלמא דבכל מידי דבודאי אינו חמץ. אלא דומה לחמץ לא אסרינן ליה אלא באכילה ולא בהנאה. אף על גב דטובה /דטובא/ מחמירין באיסור הנאה, דהא ק"ל דגזירה במשהו בפסח אסור אפי' בהנאה כדכתב רב אלפס ואשירי פ' בתרא דע"ז, וכן משמע במרדכי פ' כל שעה. ואלו חמץ לפני זמנו לר' יודא אסור בלאו, וכדפסיק אשירי כותיה, ואפ"ה אינו אסור במשהו אפילו באכילה. וכן המסקנא בסמ"ק דאפי' לר' יודא אינו במשהו עד הלילה. אע"כ לא מפליגין איסור הנאה מאיסור אכילה. ואפשר הטעם הוא משום דבחד לאו נאמר אכילה והנאה לא יאכל חמץ לדברי חזקיה, וכן לדברי רבי אבהו כדאיתא ליה. וכתב בסמ"ק במצות אסור חדש שבכל התורה איסור אכיל' ואיסור הנאה נחשבין בלאו אחד, אף על פי שחלקו הכתוב בב' לאוין. +הגה"ה וכעין זה איתא בתוס' פ' השוכר את הפועלים /ב"מ צ ע"א ד"ה אבל/, גבי הא דישאל שאמר לנכרי חסום פרתו ודוש בה, דמבעיא ליה אי מחמירין באמירה לנכרי באיסור לאו כמו באיסור סקילה. ומקשה ממועד דאסור באמירה לנכרי, אף על גב דאינו בסקילה כשבת. ומתרצי שבת ויר"ט חדא מילתא אינון וגזרינן יום טוב אטו שבת, ע"כ. + אמנם נראה דמ"מ יש לנו לדמות נ"ד, לההיא דשיאור דרבי מאיר לרבי יודא. דהתם ליתא ביה כלל דררא דחמץ, דמצה מעלייתא היא, אלא דמדי לחמץ, לכך לא אסרינן לה אלא באכילה. ובנ"ד נמי דלית ביה דררא דחמץ דקים לן דאין בא לידי חימוץ אלא ה' מינים, אלא דאסרינן להו דמידי דמדגן אינון ואתי לאיחלופי בדגן דה' המינים. ומש"ה די לנו דאסורי' באכיל', אבל איסור חמץ במשהו דיש כאן חמץ גמור אלא שנתבטל, הואיל והחמירו לאסור במשהו לענין אכילה, ה"ה החמירו לענין הנאה. אך כמדומה שהעולם נהגו איסור להדליק בשמנים שנעשו ממיני קטנית בפסח. אפס נראה אם נמצא

גרגיר של מיני קטניות בקדירה או בתבשיל, לא מחמרין כלל לאסור התבשיל אפי' באכילה. דגירה דאיסור משהו ליתא אלא בתבואה דה' מינים. הנראה לע"ד כתבתי.

טור אורח חיים סימן תנג

אלו דברים שיוצאים בהן ידי חובת מצה בחמין ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ושיפון אבל לא באורז ושאר מינים וגם אינן באין לידי חימוץ ומותר לעשות מהן תבשיל וכן בכל מיני קטניות ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל לפי שמיני חמין מתערבין בהן וחומרא יתירא היא זו ולא נהגו בן

שו"ע אורח חיים תנ"ג:א'

אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ושיפון (והמנהג ליקח לכתחלה חטים) (מהרי"ל) אבל לא באורז ושאר מיני קטניות וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל:

הגה: ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה) והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות מיהו פשוט לאין אוסרים דליעבד אס נפלו תוך התבשיל וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם ואין אוסרים אס נפלו לתוך התבשיל וכן מותר להשקות מיני קטניות צבית (ת"ה סימן קי"ג) וזרע אקליו"א (מהרי"ל) ועני"ס אליונד"ר אין מיני קטניות ומותר לאכול בפסח כן נ"ל:

משנה ברורה שם

- (א) שיוצאים בהם וכו' - בליל ראשון של פסח
(ב) והמנהג כו' - משום דהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה ואם אין לו חטים יקח למצות מאחד מהד' מינים החשוב לו ביותר כדי שיאכל לתיאבון:
(ג) אבל לא באורז - וה"ה דוחן ויליף לה בש"ס מקרא דאין יוצאין ידי חובת מצה בלילה הראשונה שהוא חובה אלא בדבר הבא לידי חימוץ ואלו אינן מחמיצין וכדמסיים לקמיה:
(ד) ושאר מיני קטניות - וטטרכי שקורין אצלנו (גריקע) וקאקערוזי שקורין אצלנו (טירקישע ווייץ) ג"כ מיני קטניות הן (אחרונים):
(ה) לידי חימוץ - ואפילו לש אדם קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסוהו בבגדים עד שנפחה כמו בצק שהחמיץ אין זה חימוץ אלא סרחון ומותר באכילה:
(ו) ויש אוסרים - לא מעיקר הדין הוא אלא חומרא שהחמירו עליהם וכדמסיים לקמיה וטעם חומרא זו משום שלפעמים תבואה מעורב במיני קטניות וא"ל לברר יפה ואתי לידי חמוץ כשיאפם או יבשלם ועוד שכמה פעמים טוחנים האורז ושאר מיני קטניות לקמח וכמה פעמים אופין ג"כ מהם לחם ואיכא הדיוטים ועמי הארץ טובא שלא יבחינו בין קמח זה לקמח של מיני דגן ובין פת לפת של מיני דגן ואתי לאקולי גם בפת וקמח של מיני דגן לפיכך החמירו עליהם לאסור כל פת וכל תבשיל ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמות ג"כ אסרו משום לא פלוג ועוד דדילמא נמצא בהם גרעינין של מיני דגן וכנ"ל ועיין עוד בבה"ל:
(ז) ואין לשנות - ואפילו באחרון של פסח ג"כ אין להקל בזה ומ"מ בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה' מיני דגן ומ"מ גם בכגון זה יקדים קטניות לאורז ודוחן ורעצקע שהם דומין יותר לה' מינים ושייך בהו טפי למיגזר [ופשוט דה"ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו אם צריך לזה] אלא דצריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שלא ימצאו בהם גרעינים מה' מיני דגן וכתב החתם סופר בתשובה סי' קכ"ב דאפילו במקום שיש להתיר מ"מ יחלטנו לכתחלה ברותחין דכל מה דאפשר לתקן מתקנינו וכ"כ הח"א:
(ח) אם נפלו וכו' - דבהא לא נהגו להחמיר ומ"מ אותן גרגרין שמוצאין צריך לזרקן אם לא שאינו ניכר:

ספר מור וקציעה לר' יעקב עמדין

ומעידיני על אבי מורי הגאון זצ"ל כמה נצטער אותו צדיק על זאת. כל חג המצות היה מתרעם ואומר אי איישר חילי אבטליניה למנהג גרוע הלז שהוא חומרא דאתיא לידי קולא וכו' על כן אני אומר המבטל מנהג זה של מניעת אכילת קטניות יהי חלקי עמו הלואי יסכימו עמדי גדולי הדור במחוז הלז הנני להיות נטפל לדבר מצוה זו.

שו"ת חתם סופר או"ח סי' קכ"ב

שלום רב לה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם כערוגת הבשם נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מה"ו אברהם נ"י אב"ד דק"ק גלוגא רבתי יע"א:

נועם מכתבו האיר מול עבר פני ואמרתי אשרי הדור שהגדולים עומדים בפרץ לכל כושל, יהי' ה' אלקים עמו ויעל, ויעזרוהו ע"ד כבוד שמו הגדול. ואשר ענותנותו הרבני לעשות אותי סניף לאריות, עונה זו אינה יפה לצאת בקולי קולות וקולן של סופרים ולעשות פומבי בקבוץ חכמים ופריצי עיניו יעמידו חוון וד"ל, מ"מ אנו מהכא נראה לפרסם הדבר ביום הקהל בשבתא דרגלי אי"ה להודיע כי לא נכון הדבר בעיני חכמי הדור ושלא ללמוד ממקלקלתא, ויעויין בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח, וגם שהפר"ח [סי' תצ"ו] במנהגי איסור שלו סי' תשיעי חולק עליו, מ"מ כבר ביארתי במקום אחר דליתא לכל דבריו, וגם הוא עצמו כתב בס' חמישי דאין יחידים יכולים להתיר והני כיחיד דמי לגבי כל מדינות אשכנז שקבלו עליהם מתחלה לאסור, מ"מ לא אדון אנכי בדבר זה והיכא דאיכא סכנתא שאני, והחכם עיניו בראשו יעשה כחכמתו וה' יברך את עמו בשלום. הכ"ד הכותב בחפזי וחותרם בכל חותמי ברכות:

היום האירו עיני מנועם אמרתיו אודות קונסטטאריע דמדינה וועסטפאלין אשר בקשו נפשם לעקור הלכות קבועות (שנו) [ששנו] אבותינו ורבותינו לנהוג איסור בימינו קטניות ביום טוב של פסח, והם עמדו על נפשם להתיר לעצמם. והנה הם התירו אולי ידעו מאיזה טעם התירו, וצריכים אנחנו ללמוד זכות כי פן ואולי עיניהם ראו בארצותם הרבה מכשולים ע"י אפיית פת עבה ופת מרובה וא"א לצאת ידי חובת שימור כראוי כל כך. על כן בחרו הרע במיעוטו להתיר לעניי ישראל מינים הללו כדי שימעטו באפיית מצות ויהיו משומרים מכל חמוץ. ונוכל לומר אדעתא דהכי לא החמירו הגאונים הראשונים ה"ה הג"ה מי"י וסמ"ק ומרדכי. וז"ל רא"ש בתשו' כלל נ"ה סי' י"ד, אפי' מנהג שנהגו לסייג ויכול לבוא לידי קלקול יש לבטל המנהג כדאמרינן פ' מקום שנהגו [נ' ע"ב] בני חזאי וכו'.

ואם מטעם הוזה עשו ככה יפה עשו, אלא שהי' להם להזהיר לתת הקטניות במים רותחים מיד כמ"ש ר' פרץ בהג"ה סמ"ק [סי' רכ"ב] בתחלת דבריו, וטעמו מובן דאפילו בדגן כה"ג ליכא איסור ברור אלא משום דלא בקיאי בחליטה א"כ בקטנית מיהת קליש ליה איסורא, וכי האי גוני רגיל אנכי ללמוד לאחזינו ב"י אנשי הצבא בכדי שיהי' משומרים מלאכול חמוץ דאורייתא:

הא להו. והא לן לדידן אשר תלי"ת ל"צ לסייג זה פשוט שאין להתיר מינים הללו, לא מיבעיא בלא היתר פתח וחרטה דפשיטא מאן ספין מאן חשוב מאן רקיע למיעקר הך תקנתא ומנהג קבוע שנתסד עפ"י הרבה מרבתינו הצרפתיים, שאפילו לאמי דקיי"ל דמנהג שלא נתפשט בכל ישראל בית דין קטן יכול לבטל, מ"מ הכא ליכא למימר הכי מכמה טעמים.

חדא כי לפע"ד הגאונים שהתקינו כך לא תקנו מתחילה על מנת שיתפשט בכל ישראל אלא על בני אשכנז במקום שמצאו הבקעה ושם גדרו גדרם שם נתפשט ונתקבלה גזירתם באמת, וא"כ ה"ל כאילו נתפשטה בכל ישראל ובעינן ב"ד גדול דוקא, וסברא זו כתבו תוס' פרק השולח ל"ו ע"ב סוף ד"ה אלא וכו', וברור הוא שאין בזמנינו ב"ד גדול נגד הגאונים ההמה.

ועוד, להרמב"ם בהלכות ממרים [פ"ב ה"ג] כל שהוא סייג לתורה אפילו גדול אינו יכול לבטל, יע"ש. ועוד, אפילו לא נתפשטה שייכול בית דין קטן להתיר, מ"מ אין להתיר מנהג ראשונים בלי טעם, אדרבא עלינו להוסיף גדרים וסייגים ולא אכשר דרא כי בעו"ה הדור פרוץ במלואו ויש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל, וכיון שהציבור יכולים לעמוד ועמדנו בה כמה מאות שנים מהיכי תיתי להתיר אפילו לא נתפשטה, וסברא זו כתובה ג"כ בתוס' הנ"ל.

ועוד בה שלישי, נלע"ד אפילו אם יהיה טעם להתיר, מ"מ היינו בקבוץ כל או רוב חכמי אנשי מדינת אשכנז אשר הם קבלו עליהם הגזירה מעיקרא, והמדינות הללו כולם כעיר א' חשיבי לענין זה כיון ששויים בקבלת האיסור עליהם, וכשם שאין מקצת מהעיר יכולים להתיר מנהגם מבלי הסכמת רוב העיר, ה"נ מדינה א' או ב' אינם יכולים להתיר לעצמם, וכעין זה כתב בפר"ח ג"כ מסברא דנפשי' בקונטרס מנהגי איסור שלו אות חמישי יע"ש, וא"כ מי קבץ כעמיר גורנו כל חכמי פולין ואשכנז להסכים בהיתר זה, מכל הלין נראה פשוט שלא יועיל הסכמה להתיר בלא פתח וחרטה והיתר נדרא:

איברא אפילו בחרטה והיתר נדר נמי נ"ל דא"א להתיר מכמה טעמים, חדא דהא ה"ל תקנה שנעשה מחמת גדר וסייג לתורה מטעמים המבוארים בהג"ה סמ"ק ס"י רכ"ב ובהג"ה מי"י ומרדכי, והרי פסק בש"ע י"ד סי' רכ"ח סעי' כ"ח דהסכמה שמחמת גדר וסייג אין לו היתר, ואף על פי שכבר הרגיש הפר"ח שם שסותר עצמו למ"ש שם בש"ע רס"י רי"ד והניח בצ"ע, מ"מ לו יהי' שסותר נ"ל דדיינינן לי' כמחלוקת ואח"כ סתם והלכה כסתם ומכ"ש להחמיר, בשגם אפשר לומר שאין כאן סתירה לפמ"ש פר"ח שם בעצמו סוף אות א' לחלק בין מנהג שהוא רק תוספת קדושה כגון להתענות כך וכך ימים שאותו יש לו היתר כדמוכח מדברי ר"ן נדרים פ"א ע"ב, משא"כ העושה סייג לאיסור תורה כגון נדון שלפנינו שגזרו אטו מיני דגן דאורייתא א"כ הרי הוא עשוי כמו איסור הדגן עצמו שאין לו היתר, וה' חפץ בזה באומרו עשו משמרת למשמרת [יבמות כ"א ע"א], וא"כ י"ל ברס"י רי"ד מיירי להדיא בנדר להתענות ועל זה מייתי פלוגתא והכריע רמ"א להקל כסברא ראשונה שיש לו היתר, ובס"י רכ"ח מיירי מסייג לתורה וסתם בזה שאין לו היתר, ואף על גב דפשוט הוא דהפלוגתא דמייתי ברס"י רי"ד לא נתכוונו לכך, וכן הך דסימן רכ"ח הוא מהריב"ש [סי' קע"ח] מהירושלמי דלא מרווחנא ומשמע דאין לחלק בכך, מ"מ י"ל כשחבר הש"ע הכריע הרב"י מדנפשי' ויש לנו לומר כן כי היכי דלא לסתרו דבריו אהדדי. ועוד יש לחלק בין יחידים שהנהיגו כן מעצמם דבהא מיירי ברס"י רי"ד ואפילו יהיו רבים מ"מ לא נעשו בהסכמת תקנת עיר או מדינה, או מנהג שהסכימו לנהוג כן וגזרו על ככה ומכ"ש כשהי' גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין ת"ח כנדון דידן אין לו התרה ובהכי מיירי בס"י רכ"ח, ובחלוקת זה נדחה נמי ראי' הפר"ח שם באות ח' מהירושלמי [פסחים פ"ד ה"א] שהקשה אהך דבני בישן וכי לא יכולים להתיר נדרם, די"ל התם היו נוהגים כן מעצמם ולא שעשו כן הסכמה מפורשת ביניהם וגם לא עפ"י חכמים שגזרו עליהם כן וה"ל כיחיד שקבל כך וכך שיש לו היתר וכנ"ל:

מכל דין נראה לי עיקור לדינא דנהי דהם עצמם יכולים להתיר, מ"מ בניהם אין להם היתר וכדעת רש"ם דמייתי פר"ח שם. ונראה לי להוכיח כן מלשון רש"י דמכות כ"ב ע"א, דקאמר הש"ס מידי דאיתא בשאלה לא קתני, ופריך והרי נזירות, ומשני בנזירות שמשון,

ופירש"י שיש מפרשים נזיר מן הבטן והוקשה לו לרש"י היא נמי בשאלה אית' שהיה אביו יכול לשאול ואפילו מת אביו בשאלה מיהת היה בהיא שעתא, עכ"ל, מבואר מדבריו שעכ"פ הבן אינו יכול להתיר מה שקבל ע"י אביו, וכן מוכח מהש"ס עצמו לפירוש רש"י נזיר שמשון ע"י מלאך שאין לו התרה, וכתב מהרי"ט בתשו' ח"א סי' ד' הטעם שאין לו התרה וז"ל, ועוד דטעמא דאין חכם יכול להתיר בניירות שמשון היינו משום דאין חכם יכול להתיר בלא חרטה ונ"ל +נדצ"ל: וכו' ולהכי כי נדר בניירות שמשון וכו' אינו יכול לשאול על נדרו שהרי לא בא עפ"י עצמו שיתחרט וכו' ע"ש, וא"כ כך לי נדר שבא ע"י אבותם או ע"י מלאך כל שאין הדבר תלוי בדעתו לא יועיל חרטתו א"כ אין היתר לבנים בשום אופן. ומעתה אפילו יהי מוכרח מלשון הירושלמי הנ"ל שיש היתר לבניהם אחריהם, מ"מ כיון דמש"ס דילן לא מוכח כן אדרבא מוכח ההיפוך, נקטינן כוותי'. וכן מוכח ממה שפירש רש"י ר"פ מקום שנהגו [נ' ע"ב] גבי ההיא דבני בישן דלא הוה אזלי מצור לצידון במעלי שבתא, ופירש"י משום שלא להבטל מצרכי שבת, וקשה קושית הירושלמי מ"ט לא שאלו על נדרם, והירושלמי תירץ דרבי תלמידו דר' יהודה דס"ל אסור לפרש לים הגדול, פירוש ג' ימים קודם שבת, כיון שקבלו עליהם כהך דעה אין להם התרה, וא"כ רש"י שלא פירש כן תשאר קושית הירושלמי, אע"כ ס"ל דלש"ס דילן דמייתי בפשיטות פ"ק דשבת [י"ט ע"א] דלרבי מותר להפליג לדבר מצוה הה"נ לבני בישן דלא הוה אפשר להו משום דחוק פרנסתם אין לך מצוה גדולה מזה, וכדעת ר"ת דלמוזנות הו"ל דבר מצוה וכן פסק בש"ע א"ח סי' רמ"ח, וע"כ פירש"י דלאו משום דס"ל כר' יהודה לענין איסור הפלגה בים, אלא משום דלא לטרדו ולא יהיו מוכנים ליום השבת, וזהו אסור אפילו לדבר מצוה, ואי משום קושית הירושלמי הדיה להם להתיר נדרם, ע"כ ס"ל כהרשד"ם דאין היתר לבנים, ומהתימה על הרב"י בא"ח ססי' רמ"ח הקשה על שיטת ר"ת דס"ל מוזנות ה"ל כדבר מצוה מעובדא דבני בישן ולא עיין שרש"י לא פירש טעם האיסור משום הפלגה לים אלא מטעם אחר כנ"ל:

ולולי דמסתפינא הייתי אומר שגם הירושלמי לא נתכוון על שס"ל כר' יהודה להחמיר בהפלת ספינה שלא מצינו לו כן בשום מקום, אך ירושלמי ס"ל מותר להפליג למוזנות כר"ת אלא שאבותיהם נהגו חומרא בעצמם שלא לפרוש אפילו למוזנות, על זה הקשה היה להם להתיר נדרם, דאפילו הסכמת סייג וגדר יש להתיר לדבר מצוה עכ"פ ודוחק מוזנותם דבר מצוה היא, ומשני דלא משום חומרא בעלמא נהגו אבותיהם כך אלא מדינת דס"ל למוזנות לא הוה דבר מצוה כר' יהודה דס"ל [הכי] ר"פ אלו מגלחין [מו"ק י"ד ע"א] וא"א להתיר. וא"כ לפ"ז למסקנת הש"ס שם ר"פ אלו מגלחין דר' יהודה מודה ביצא למוזנות ולא פליג אלא [להרווחה] יע"ש, א"כ הדרה קושית הירושלמי לדוכתא, וע"כ צריכים לומר דאין היתר לבנים. ומ"ש פ"ה שם מלשון מהרי"ק [שרש קמ"ד] שכתב אם הי' מנהג בטעות יש היתר לאבות מכ"ש להבנים, ומשמע מזה דהבנים קילי מהאבות, תמי' על הפר"ח מאי ראי' מייתי מלשון זה, דודאי בקבלה בטעות לא חלה הקבלה על הבנים דאין כח בטעות של האבות לאסור על הבנים והוה שפיר כש"כ, אבל בקבלה בכוונה י"ל דהבנים חמירי. וגם בזה י"ל הירושלמי, דסדור לשונו תמוה, דמתחילה תירץ על בני בישן שהאבות קבלו ואין הבנים יכולים להתיר, ועל זה הקשה השתא לאבות יש היתר כ"ש לבנים, ותירץ דס"ל כר' יהודה כנ"ל, והנה מראשית דבריו מוכח דפשיטא לי' דבנים גריעיי מהאבות ואין להם היתר, ואיך מיד לאלתר הקשה השתא לאבות יש היתר כ"ש לבנים, אע"כ היינו טעמא משום דהוה ס"ל שהמנהג היה מנהג בטעות בלי טעם, וע"כ הקשה שפיר השתא לאבות כ"ש לבנים וכסברת מהרי"ק דלענין קבלה בטעות גריעיי בנים מאבות, ומסיק שלא היה טעות אלא שקבלו עליהם כר' יהודה לכן אין היתר לבנים עכ"פ וכהרשד"ם:

והנה בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח כתב להדיא דלאיסור אכילת אורז אין התרה, והפר"ח כתב שם באות תשיעי דכבר נתבאר ביטול דבריו, ולפע"ד לא נתבאר ולא יתבאר, גלל כן אותן מנהיגי מדינת וועסטפאלין שהתירו אכילת קטניות בימי הפסח אין להם על מה שיסמוכו ואין לנו עסק בהם, ואם אולי כווננו לטובה מהטעמים שכתבתי לעיל או מטעם אחר כיוצא בזה, מ"מ אין ללמוד מהם למקום אחר, ודעתי לדורש אי"ה בפרקי דכלה ברבים שאין ללמוד מהם דאיננו עבדו לגרמ'י, ואם דעת פר"מ נוטה לעשות לו דבר אחר מה שנוגע למדינותינו, אחר אחרון אני בא וידי תיכון ובפרט שלא יהיה נוגע כלל לאנשי וועסטפאלין כי לא אדון אנכי בדבר זה והחכם עיניו בראשו וד"ל, ויהי דברי אלו מועטים מחזיקים כמרוכים, והי' כי יבואו דברי קדשו עוד אלינו וכבדנהו:

הכ"ד הכותב בחפזי החותם באהבה רבה: פ"ב יום ג' כ"א אדר ראשון תק"ע לפ"ק: משה"ק סופר מפפד"מ

חיי אדם חלק ב-ג כלל קבז

כל מיני קטניות וזרעונים כגון "ריז" [אורז] "הירז" [דוחן] "גריקע" [כסמט] וכל דבר שבעולם, בין הם עצמם שלימים ובין הקמח שלהם, אפי' כשיניחיהו אותם זמן מרובה וישרו במים, לא יבואו לידי חימוץ אלא לידי סרחון, ולכן מן התורה מותר לאכלם ולעשות מהקמח כל מה שירצו. אך הגאונים שהיו כמה מאות שנה לפנינו נהגו לאסור, מפני העמי ארצות שיבאו לטעות ויאמרו מאי שנא קמח קטניות או קמח ה' מיני דגן, ולא ידעו הטעם, ולכן נהגו כל תפוצת הגולה האשכנזים וכן במדינות פולין שגם הם נחשבים מבני אשכנזים, לאסור. ואפי' לבשל קטניות ו"רעצקע" ואורז ודוחן שלימים, אסרו הכל מפני הטעות, שכיון שבימייהם וגם עד עכשיו בכמה מקומות עושים מהם קמח ובוה דומה לה' מינים, ויאמרו כשם שמותר לבשל אלו כך מותר לבשל ה' מיני דגן ולא ידעו שאלו באים לידי חימוץ. וכיון שאבותינו נהגו כך, אסור לנו לשנות, משום אל תמוש תורת אמך [משלי א, ח]. אבל מותר לשתות ולאפותה כעין מצות ולאכלה. וכן בכל מנהגי ישראל שנהגו באיזה דבר אף על פי שלא עשו דבר זה לתקנה אלא שנהגו כך מעצמם, איכא איסור לאו מדברי נביאים כמו שכתוב אל תמוש בו. אבל דבר שתקנו חז"ל או אפי' הגאונים שבזמנינו לעשו סייג וגדר לתורה, אזי אסור לשנות בלאו דאורייתא דכתיב לא תסור בו, אף על פי שאין זה אלא איסור דרבנן לענין ספק, כך תקנו חז"ל שאף על פי שאסור מדאורייתא לעבור עליו, מכל מקום יהיה ספיקו לקולא. ולכן בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול אלא בדוחק גדול, מותר לבשל קטניות ושאר דברים. ומכל מקום כל מה שאפשר ליהרר מאורז ודוחן ו"רעצקע" (שקורין טאטארקי), יזהר מהם, כי הם דומין יותר

לה' מינים (ועיין בנ"א סי' כ"ח מה שכתבתי). ומכל מקום בדיעבד אם נפל דבר מאלו לתוך התבשיל, מותר אם יש רוב בהיתר כנגדם ואינו בעין. ומה שהוא ניכר, יזרוק. ומותר להדליק בשמנם וליהנות מהן. אבל אסור לעשות מהן יי"ש (עיין נ"א סי' ל"א). וכן נהגו שלא לאכול חרדל אפי' נתערב קודם פסח ביין וכיוצא בו, כיון דדרכו בכך לערב. ומכל מקום מותר להשהות כל שאר מינים בבית, אף על פי שנפלו עליהם מים, ואפילו צמחו:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן סג

בענין פינאט אם יש בו חשש איסור מנהג קטניות כ"ד אדר תשכ"ו. מע"כ ידידי מהר"ר יעקב גאלדמאן שליט"א.

הנה בדבר הפינאט שכתבתי שבהרבה מקומות אכלו אותם בפסח וכתר"ה תמה בטעם הדבר משום ששמע שעושין ממנו באיזה מקום גם קמח וגם שמע שנזרעין בשדות כשאר קטניות, אבל ידע כתר"ה שאין זה ענין כלל, שכל הדברים העושין מהם קמח נאסרו ממנהג זה, דאין לך דבר העושין ממנו קמח כתפוחי אדמה לא רק במדינה זו אלא גם ביוראפ במקומותינו וגם בדורות הקודמים ומעולם לא חשו לאסור זה. וכן הטעם שמיני חטים מתערבין בהם שכתב הטור נמי אינו כלל שכל המינים שיש לחוש למיני חטים ושעורים שיתערבו נהגו לאסור, דהא עניס וקמעל שמתערבין בהן מיני חטים ושעורים כמפורש בט"ז סק"א ובמג"א סק"ג וגם איתא שם דקשה לבדוקם ובה"י סק"ט כתב שלא יסמוך על בדיקת נשים וקטנים מצד קושי הבדיקה, ומ"מ לא אסרום כמפורש ברמ"א, וחרדל כתב הרמ"א בסימן תס"ד שנוהגין לאסור דהוי כמיני קטניות אף שאין בו הטעמים. ולכן אין לנו בדבר אלא מה שמפורש שנהגו לאסור וכן מה שידוע ומפורסם. וגם יש ליתן טעם דדין מה שנאסר במנהג הא אין זה דבר הנאסר בקבוץ חכמים, אלא שהנהיגו את העם להחמיר שלא לאכול מינים אלו שהיה מצוי לאוכלם מפני הטעמים דחשש מיני דגן שנתערבו שקשה לבדוק ומפני שעושין קמחים, אבל כיון שלא תיקנו בקבוץ חכמים לאכול דברים שיש חשש שיתערב בהן מיני דגן ודברים שעושין מהם קמח, אלא שהנהיגו שלא לאכול איזה מינים לא נאסרו אלא המינים שהנהיגו ולא שאר מינים שלא הנהיגו מפני שלא היו מצויין אז. שלכן תפוחי אדמה שלא היו מצויין אז כידוע ולא הנהיגו ממילא לאוסרם אינם בכלל האיסור דאלו מינים שנהגו לאסור אף שיש אותו הטעם ממש דאין למילף ממנהג לאסור גם דבר שלא נהגו לאסור. וכשנתרבו תפוחי אדמה במדינותינו לא רצו חכמי הדור להנהיג לאוסרן. אולי מפני הצורך, ואולי מפני שהטעמים קלושים. עיין בב"י ר"ס תנ"ג, שהר"י קרא לזה מנהג שטות, וגם משמע שהר"ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם היתר אף במקום שנהגו איסור דהרי ע"ז כתב וקשה הדבר להתיר כיון שאחרים נהגו בהם איסור, לכן חכמי הדורות האחרונים לא רצו להוסיף לאסור עוד המינים שניתוספו אח"כ רק שא"א להתיר מה שכבר נהגו לאיסור. וכן בעניס וקמעל אפשר לא היו מתחלה רגילים לזרעם במקום שזרעו מיני דגן ולא היה טעם להנהיג איסור ולכן אף אח"כ שהתחילו לזרעם במקום שזרעו מיני דגן שלכן צריכים בדיקה לא רצו לאוסרם שוב. ולכן גם הפינאט לא אסרו בהרבה מקומות עוד מכ"ש. ובמקום שליכא מנהג אין לאסור כי בדברים כאלו אין להחמיר כדאיתא בח"י. ולאלו שיש להם מנהג ביחוד שלא לאכול פינאט אסור גם בפינאט אבל מספק אין לאסור. ולכן שייך שיתן הכשר שלא נתערב שם חמץ ויאכלו אלו שלא נהגו בזה איסור. וכן ראיתי שנותנים הכשר על פינאט אויל מהאי טעמא. ידידו, משה פיינשטיין.